

Punsko lietuvių licėjaus penkiasdešimtmečiui

Senasis Punska

Sąmoningų, vartojančių savo kalbą lietuvių Lenkijoje yra per 25 tūkstančius. Lietuvių kilmės žmonių skaičius Lenkijoje gali siekti kelis šimtus tūkstančių.

MARYTĖ ČERNELIENĖ

Lenkijos lietuviai ir jų gyvenama teritorija

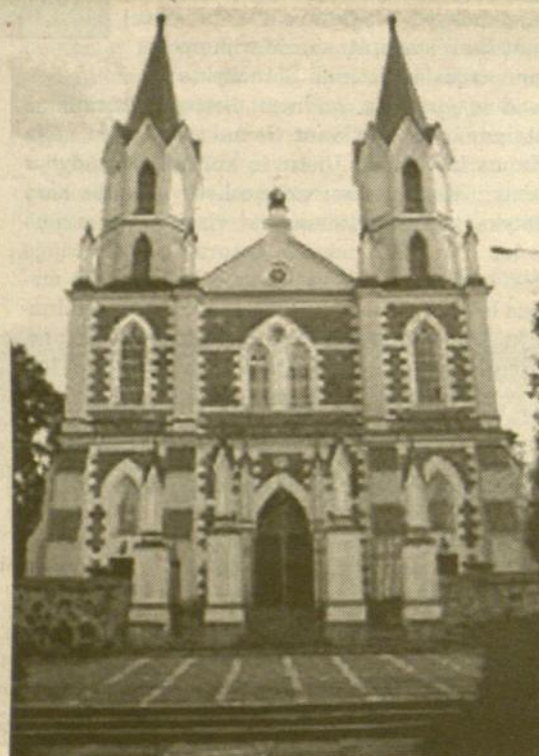
Dabartinės Lenkijos lietuvių dauguma gyvena savo etninės žemės, prie Lietuvos ir Lenkijos sienos, kiti per migraciją arba emigraciją pateko į Lenkijos gilumą. Lietuviai kompaktiškai gyvena Suvalkų krašte, Seinų ir Punsko apylinkėse. Istoriskai tai yra sūduvių genties palikuonys, todėl jie dažnai vadinami sūduviais, o kraštas – Sūduva. Lietuvių Sūduvoje gyvena per 10 tūkstančių. Didžiausi ir kompaktiški jų telkiniai yra Punsko valsčiuje (84 proc. gyventojų), Seinų valsčiuje (38 proc.) ir kiek mažiau Šipliškių valsčiuje. Lietuvių gyvenamoji teritorija tęsiasi apie 40 km ilgio ruožu Lietuvos pasieniu. Pietiniame kompaktiškai lietuvių gyvenamajame plote tautiniu požiūriu vyrauja mišrus kaimai. Prie Lietuvos sienos yra lietuviškiausi kaimai. Čia yra kaimų, kuriuose gyvena 100 proc. lietuvių. Seinų miestas yra mišrus tautiniu atžvilgiu. Lietuviai čia sudaro per trečdalį gyventojų. Suvalkų lietuviai sudaro nedidelę

miesto gyventojų dalį.

Kita Lenkijos lietuvių kategorija – tai tautiečiai, kurie per migraciją ir imigraciją išsisklaidę po visą Lenkiją, o ypač po šiaurės ir pietvakarinę dalį (Gdanskas, Olštinas, Ščecinas, Vroclavas). Nemažai lietuvių gyvena Varšuvoje. Diasporoje gyvenantys lietuviai, neturėdami organizacinės veiklos užnugario, nerodo didelio aktyvumo, nes nėra tam palankios aplinkos. Ši lietuvių grupė – tai migrantai iš Sūduvos krašto, darbo, mokslo, vedybų tikslais išvykę į Lenkijos gilumą, ir imigrantai iš Lietuvos, 1944 metais ir vėliau besitraukę į Vakarus ir čia likę, repatriacijos metu atvykę ir prisidengę lenkų kilmę arba turėta Lenkijos pilietybę, žmonės iš stalinistinių lagerių, neturintys teisės gyventi Lietuvoje, prasisiveržę per Lenkijos sieną lietuvių partizanai, naujausių laikų imigrantai, iš Lietuvos atvykę dėl darbo ar vedybų. Šios kategorijos lietuvių Lenkijoje yra per 15 tūkstančių. Todėl bendrai sąmoningų, vartojančių savo kalbą lietuvių Lenkijoje yra per 25 tūkstančius. Lietuvių kilmės žmonių skaičius Lenkijoje gali siekti kelis šimtus tūkstančių.

2002 m. gyventojų surašymo anketose buvo klausimas apie respondento tautybę. Jau tada dauguma žmonių, tautinių mažumų organizacijos išpėjo, kad surinkti duomenys apie tautinių mažumų skaitlingumą bus mažesni ir neatspindės tikrovės. Ir dabartinėje Lenkijoje atskleisti savo tautybę ne visada yra saugu (pvz., gali negauti darbo), o surašymas ne visur buvo vykdomas sąžiningai. Paskelbti surašymo duomenys tą informaciją patvirtino. Pagal paskutinį gyventojų surašymą (2002 m.) lietuviams užsirašė 5,846 Lenkijos piliečiai. 5,200 jų gyvena Palenkės vaivadijoje, o tik 646 – už jos ribų. Tie skaičiai neatspindi lietuvių skaičiaus Lenkijoje.

Migracijos, asimiliaciniai procesai veikė ir Lenkijos lietuvių. Palyginti su dvidešimtojo šimtmečio pradžia, dabar lietuviškai kalbama tik nedideliame plote. Lietuvių gyvenamą teritoriją dažnai primena tik gyvenančių žmonių pavardės, vietovardžiai, upių, miškų, pelkių, kalvų pavadinimai bei kapai.

Punsko bažnyčia

ŠIO ŠEŠTADIENIO PRIEDO PUSLAPIUOSE

- Punsko lietuvių licėjaus penkiasdešimtmečiui • Aną liepos sekmadienį ... • K. Manvydo *Hippika* — geriausia XVII a. žirgininkystės knyga
- Spontaniškai kilę vaizdiniai
 - Vasaros naktį

Iš Sūduvos švietimo istorijos

Sūduva su dabartiniu Seinų – Punska – Suvalkų kraštu priklausė Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei, kurioje pirmosios mokyklos buvo kuriamos XVI amžiuje. 1526 m. Vilniaus vyskupystės sinodas pavedė visoms parapijoms įkurti mokyklas. Be parapijinių mokyklų miestuose buvo savivaldybės priklausančios mokyklos, kilmingieji savo vaikams turėjo ir privačias mokyklas. XVII amžiuje Punske buvo

Punsko lietuviai

Atkelta iš 1 psl.

įkurta parapijos mokykla. Mokslas joje vykdavo nuo vėlyvo rudens iki pavasario. Pagrindinis vadovėlis buvo katekizmas.

1808 m. Seinuose įsteigta gimnazija. Tai buvo pirmoji vidurinė mokykla visoje Suvalkijoje. Vėliau, 1840 m. įkurta gimnazija Marijampolėje. Joje mokėsi ir mūsų krašto jaunimo dalis.

Gimnazija Seinuose neišsilaikė ilgai, nes ją perkėlė į Lomžą, o iš ten 1836 m. perkėlė į Suvalkus. Visose minėtose mokyklose dėstomoji kalba buvo lenkų, o vėliau – rusų. Mokslas vidurinėse mokyklose buvo brangus. Todėl didžioji dauguma mokinių buvo bajorų ir valdininkų vaikai. Suvalkų gubernijos laikais Suvalkuose ir Marijampolėje veikiančiose gimnazijose leista kiekvienoje klasėje dėstyti 1–2 savaitines pamokas lietuvių kalbos kaip papildomo dalyko. Turintiems brandos atestate lietuvių kalbos pažymį, buvo galima tikėtis vienos iš dešimties valdžios skiriamų stipendijų, norintiems mokslą tęsti Maskvos arba Peterburgo universitetuose. Taip caro valdžia stengėsi atitraukti lietuvių jaunimą nuo lenkų.

Svarbų vaidmenį krašto švietiškioje veikloje suvaidino Seinų kunigų seminarija, kuri veikė 1826–1914 ir 1918–1919 metais. Lietuviškas tautinis darbas seminarijoje sustiprėjo, kai į ją mokyti atvykdavo vis daugiau tautiškai susipratusių Marijampolės gimnazijos auklėtinių. Ši mokykla suvaidino ypatingą vaidmenį lietuvių tautiniame atgimime, o jai veikiant, Seinai tapo žymiu, šalia Kauno ir Vilniaus, lietuvių kultūros ir leidybos centru. Kunigų seminarijoje lietuvių kalba kaip dalykas buvo dėstomas ne visą jos gyvavimo laiką. Tik 1918 metais atkurtoje seminarijoje dėstomąja kalba buvo lietuvių kalba. 1919 metais lenkų kariuomenė, užėmusi Seinus, seminarijos klierikus ir profesorius ištrėmė per demarkacinę liniją į Lietuvą. Taip buvo nutraukta kunigų seminarijos Seinuose veikla.

Daug nuveikė Marijampolėje 1905 metais kun. J. Staugaicio įsteigta „Žiburio“ švietimo draugija. Šios draugijos skyriai labai greitai įsikūrė Seinuose, Punske, Smalėnuose, Vizainyje. 1908 m. Seinuose pradėjo darbą lietuvių pradžios mokykla, pirmoji Seinų apskrityje. Joje mokėsi per 75 moksleiviai. Šioje mokykloje dirbo mokytoja T. Križianauskaitė. Tuo pat metu Punske apylinkėse veikė tik daraktorių vedamos kaimų mokyklėlės. „Žiburio“ draugijos lietuviška mokykla Punske įsikūrė tik Pirmojo pasaulinio karo metu. Čia mokytojavo A. Baltrukonis.

1918 m. sausio mėnesį Seinuose pradėjo dirbti „Žiburio“ gimnazija. Šiai mokyklai vadovavo istorikas Jonas Totoraitis, o vėliau kun. Motiejus Gustaitis. Joje mokėsi daugiau nei 223 mokiniai. Nuo 1919 metų rugpjūčio 23 dienos, tai yra nuo tos dienos, kada Seinus užėmė lenkų kariuomenės daliniai, ši gimnazija turėjo trauktis iš Seinų. Nuo 1919 metų rudens Seinų „Žiburio“ gimnazija darbą tęsė Lazdijuose. Joje mokėsi ir mūsų krašto jaunimas. Jų tarpe buvo Jonas Stoskeliūnas. Antanas Valinčius, Jonas Pajaujis – po Antrojo pasaulinio karo žinomi mūsų krašte lietuviško švietimo organizatoriai.

Nuo 1920 metų rudens Pietinės Sūduvos kraštas atiteko Lenkijos valstybei. Labai daug lietuvių švietimo ir kultūros židinių buvo likviduoti. Uždarytos lietuviškos mokyklos Žagaruose, Skarkiškėse, Klevuose, Ramoniškėse, Dusny-

čioje, Burbiškėse, Vidugiriuose, Aradnykuose, Punske, Valinčiuose, Vaitakiemyje, Ramonuose, Senuosiuose Gražuose. Šiame krašte, skirtingai

negu Vilniaus srityje, po 1924 metų švietimo reformos nebuvo leista organizuoti dvikalbių valstybinių mokyklų. Tėvai ilgai laikėsi lietuviškų privačių mokyklų, mokėjo baudas, net kalėjo, bet neleido vaikų į lenkiškas. Nepaisant galiojančio privačių mokyklų įstatymo, šiame krašte labai trumpą laiką buvo leista veikti vos kelioms lietu-

nines karines komendantūras padėčiai kontroliuoti. Naujai įkurta komunistinės Lenkijos valdžia plėtė savo administracinę struktūrą. Šios valdžios stiprinimas reikėdavo bet kokios iniciatyvos visuomenėje ribojimą. Pilietis saugumo jėgoms buvo įgyvendinamos sistemos priešas. Žmonės visur buvo persekiojami ir kontroliuojami. Tautinės mažumos trukdė naujai valdžiai politinius tikslus įgyvendinti. Todėl reikėjo pašalinti „svetimą elementą“ ir „iššvarinti“ tautą. Dėl to lietuviai turėjo išvažiuoti į sovietų okupuotą Lietuvą. To meto Lenkijos valdžia 1944 m. rugšėjo 22 d. su Sovietų Lietuvos valdžia pasirašė sutartį dėl abipusės žmonių evakuacijos (anksčiau tokias sutar-

Vietos valdžios ketinimas buvo aiškiai apibrėžtas: reikia išskeldinti tiek lietuvių, kiek tik įmanoma, o geriausia tai visus.

viškoms pradinėms mokykloms (Vaičiuliškėse, Žagaruose, Paliūnuose).

Suvalkų krašte kaimuose savo veiklą išplėtė švietėjiškos draugijos: Lietuvių švietimo draugija „Rytas“ ir Šv. Kazimiero draugija lietuvių jaunimui auklėti ir globoti. Jos padėjo išsaugoti lietuvių kalbą ir kultūrą. 1920 – 1939 metais Lenkijos aneksuoto etniškai lietuviško krašto organizacijų ir švietimo centras buvo Vilnius. Lietuvos Respublikos Vyriausybė lietuviškumui palaikyti prarastose žemėse skyrė daug dėmesio – finansavo švietimą, jo organizavimą. Sudėtingas buvo lietuviškų mokyklų darbas tarpukariu. Veikdavo jos nepastoviai, vienos buvo atidaromos, o kitos uždaromos. Punske lietuviškos mokyklos nebuvo. Lietuvių kalba kaip dalykas dėstoma buvo taip pat nepastoviai. Mūsų krašto jaunuolių būrys mokėsi Vilniuje veikiančioje Vytauto Didžiojo gimnazijoje: Motiejus Kraušlys – Vilniaus krašto lietuvių veikėjas, Juozas Vaina – Punske lycejaus mokytojas, Antanas Šuminskas – kunigas, Jonas Šliaužys – Punske lycejaus buhalteris ir kiti.

Lietuvių padėtis Lenkijoje po Antrojo pasaulinio karo

Antrojo pasaulinio karo pabaigė Lenkijos valstybės sienas. Žymiai pasikeitė ir valstybės piliečių tautinė sudėtis. 1944 metų vasarą sovietų kariuomenė užėmė dabartinį Seinų – Suvalkų kraštą, dabartinę Seinų ir Suvalkų apskričių teritoriją, kurioje gyveno dauguma lietuvių. Traukdamiesi į vakarus, jie paliko rajon-

is Lenkija pasirašė su Sovietų Ukraina ir Baltarusija). Išskeldinus tautines mažumas: Lenkija turėjo tapti vienataute valstybe. Tokios valstybės modeliui netiko tautinės mažumos: ukrainiečiai, baltarusiai, lietuviai, vokiečiai, žydai. Jos turėjo palikti Lenkiją savo noru, prievarta ar padėties verčiami, o tie, kurie liks – bus asimiliuoti. Vietos valdžios ketinimas buvo aiškiai apibrėžtas: reikia išskeldinti tiek lietuvių, kiek tik įmanoma, o geriausia tai visus.

Į Sovietų Lietuvą Lenkijos lietuvių išvažiavo nedaug. Neturėjo tai įtakos lietuvių skaičiui Lenkijoje. Lietuviai, iš protėvių paveldėję žemę, nenorėjo palikti savo gimtojo krašto. Nors ir įvairiais būdais buvo spaudžiami migruoti, evakuacija nepateisino valdžios lūkesčių.

Pasibaigus karui, į Suvalkų – Seinų kraštą iš Lietuvos sugrįžo dalis šeimų, kurias per karą buvo išskeldinusi okupacinė vokiečių valdžia. Grįžimas dažnai didindavo įtampą. Likusius tuščius lietuvių ūkius dažniausiai buvo užėmę lenkai. Suvalkų apskrities viršininkas manė, kad sugrįžusius lietuvius reikia laikyti svietimos valstybės piliečiais, kurie savo noru atsisakė Lenkijos pilietybės ir išvažiavo į Lietuvą. Įtarė, kad jie gali papildyti ginkluotus būrius, „gaujas“, kurios veikė Suvalkų apskrityje. Saugumo aparato darbuotojai skelbė „lietuviškąjį pavojų“, bandė lietuvius pašalinti iš Lenkijos valstybės ribų. 1946 m. vasario mėnesį į Suvalkų apskrities pasienio ruožą buvo įvesti Pasienio apsaugos kariuomenės daliniai, kurie terorizavo vietinius gyventojus. Žmonės, kurie atvykdavo, turėjo registruotis Pasienio apsaugos kariuomenės bei milicijos pos-

tuose. Be kaimo seniūno ir valščiaus žinios nebuvo galima nieko priimti nakvynei, kad ir žmogus turėtų dokumentus. Buvo tai beteisiskumo, savivalės, gąsdinimo ir banditizmo laikai. Pogrindžio vardu plėšikavo įvairios gaujos. Lietuviai buvo suvokiami kaip blogybė, verčiami kalbėti tik lenkiškai. Dažnai Pasienio apsaugos kariuomenės daliniai naudodavosi kriminalistų paslaugomis. Žmones sulaikydavo pagal skundus. Dieną ateidavo vieni, o naktį – kiti. Saugumo tarnautojų gąsdinimai, smurtas bei banditų grupuočių noras pasipelninti kėlė baimę ir neviltį. Šioje teritorijoje veikė lenkų partizanų daliniai. Siena pereidavo lietuvių partizanai, bėgantys nuo sovietų saugumo ir kariuomenės gaudynių. Per šį kraštą ėjo Lietuvos partizanų keliai į Vakarus. Čia jie gydė savo žaizdas, ruošėsi tolesniam darbui, kovai. Vietos gyventojai teikė Lietuvos partizanams paramą, davė nakvynę, maistą, leido įrengti slėptuves. Sovietų žvalgybos tarnyba, bendradarbiaudama su Lenkijos valstybės saugumu, susekė Lietuvos partizanų kelius. Šios tarnybos, pasitelkusios vietos gyventojus, juos sunaikino. Vietos gyventojus, kurie teikė partizanams pagalbą, areštavo.

Pokario metais gyventojai buvo kankinami privalomomis duoklėmis valstybei. Reikėjo atiduoti nemažas mėsos, javų, bulvių, vilnos ir net arklio kartių normas. Gyventojai buvo verčiami atlikti įvairius privalomus darbus.

Valstybės saugumo darbuotojai rinko informaciją apie lietuvių skaitlingumą, jų pasiskirstymo teritoriją, tautinės veiklos formas ir žymesnius, aktyviausius atstovus. Lietuvių kalbos vartojimą jie laikė priešiška valstybei veikla. Kad valstybėje būtų „tvarka“, valdžia ėmėsi žiaurių metodų. Išvežė, iškeldino per 70 lietuvių šeimų į Šečino, Košalino ir Olštino vaivadijas. Į namus atėję kareiviai ir saugumo darbuotojai pranešė, kad šeima negali gyventi pasienio ruože ir bus iškeldinta. Iškeldinimo priežastį nepateikė. Per kelias valandas reikėjo pasiimti daiktus ir naminius gyvulius, kuriuos į Trakiškių geležinkelio stotį padėjo nugabenti kareivių nurodyti kaimo gyventojai. Šeimai skyrė prekinį vagoną, kuriame tilpo žmonės, arkliai, karvės, būtiniausi drabužiai, maistas bei pašaras gyvuliams. Tik po 1956 metų dalis iškeldintųjų sugrįžo į savo namus, kuriuose ūkininkavo kiti šeimnininkai. Apsigyventi grįžusiems savo ūkiuose buvo trukdoma, dažnai jie rasdavo sunaikintus savo tėviškių trobesius.

Buvo tai sunkūs ir sudėtingi laikai. Padėties verčiami žmonės turėjo slėpti savo kilmę, tautybę. Apie tautinę veiklą lietuviškų mokyklų organizavimą negalėjo būti jokios kalbos.

Lenkijos lietuvių švietimas po II pasaulinio karo

Tik pasibaigus karui, 1944 m. rudenį, Suvalkų apskrityje buvo įsikūrusios 3 pagrindinės mokyklos su lietuvių dėstomąja kalba. Bet jau po metų jos buvo panaikintos. Lietuviškų mokyklų likvidacija buvo susijusi su lietuvių iškeldinimo koncepcija, valstybės politika tautinių mažumų atžvilgiu. Lietuvių vaikai dar ilgą laiką neturėjo galimybės mokytis gimtosios kalbos.

Punsko lenkiškosios mokyklos vedėjas 1948/1949 mokslo metais leido lietuvių mokytojui visuomeniškai, papildomai dirbti su lietuvių vaikais. Tokiu būdu Punsko lietuvių vaikai pradėjo mokytis lietuviškai skaityti, deklamuoti eilėraščius, dainuoti dainas, rengti pirmas menines programėles.

Pirmą kartą po karo, nuo 1951 metų sausio švietimo valdžia leido Priestavonių ir Navininkų mokyklose mokytis lietuvių kalbos nuo trijų iki šešių valandų per savaitę.

Tautinių mažumų mokyklų funkcionavimo teisinius pagrindus apibrėžė 1952 m. švietimo ministro

Lietuviai – tai viena iš paskutiniųjų tautinių mažumų, kuriai komunistinė Lenkija leido turėti mokyklą gimtąja kalba.

potvarkis. Jis nustatė, kad dėstomoji kalba yra vaiko gimtoji kalba, išskyrus lenkų kalbos, mokslo apie Konstituciją, fizinio lavinimo, karinio rengimo pamokas, kurios vedamos lenkiškai. Šiose mokyklose mokymo programa yra ta pati kaip analogiškose mokyklose lenkų dėstomąja kalba, tik papildomai pridedamas gimtosios kalbos mokymas ir žinios iš gimtojo krašto istorijos. Gimtosios kalbos mokymas pradedamas nuo pirmos klasės, o lenkų kalbos – nuo antrosios. Tautinių mažumų mokyklos turėjo vykdyti visą galiojančią lenkiškose mokyklose mokymo programą, o gimtosios kalbos mokėsi papildomai.

Pirmosios lietuviškosios mokyklos, centrinės valdžios iniciatyva, buvo įsteigtos tik 1952 metais. Lietuviai – tai viena iš paskutiniųjų tautinių mažumų, kuriai komunistinė Lenkija leido turėti mokyklą gimtąja kalba. Lietuviai, naudodamiesi šia galimybe, stengėsi, kad kuo daugiau jų vaikų galėtų mokytis gimtąja kalba.

Leidusi organizuoti lietuviškas mokyklas, švietimo valdžia 1951/1952 mokslo metais Medzešinė prie Varšuvos surengė lietuvių kalbos kursus. Užsiėmimus vedė kalbininkas, Poznanės universiteto profesorius Jonas Otrebskis (Jan Otrębski). Tai buvo kursai kalbininkams, o ne pokario mokytojams – prisimena kursų dalyviai. Be to, daug paskaitų skirta ideologizacijai ir indoktrinacijai. Tuo sudėtingu laikotarpiu mokytojams reikėjo praktinių patarimų, nebuvo juk vadovėlių ir didaktinių priemonių. 1952 ir 1953 metais vėl švietimo valdžia surengė lietuviškų mokyklų mokytojams kursus Bielske (Bielsk Podlaski). Be ideologinės dalies, ten buvo užsiėmimų iš lietuvių kalbos ir literatūros, didaktikos, lietuvių kalbos mokymo metodikos. Lietuvių kalbos užsiėmimus kursuose vedė Jonas Stoskeliūnas, Kauno Vytauto Didžiojo universiteto lietuvių filologijos absolventas. Dalis kurso dalyvių buvo įdarbinta mokyklose. Tuometinė švietimo valdžia skyrė jiems po kelias lietuvių kalbos pamokas. Sunkus buvo tų mokytojų darbas, dažnai tą patią dieną jie dirbo keliose mokyklose.

1952 metų rudenį įkurtos keturios pradinės mokyklos lietuvių dėstomąja kalba (Punske, Vaitakiemyje, Navinykuose, Vidugiriuose). Iš viso jose mokėsi 160 vaikų. Dar keliolikoje kitų

mokyklų įvesta lietuvių kalba kaip dalykas. Jose mokėsi 362 moksleiviai.

Moksleivių, kurie 1952/1953 mokslo metais baigė pagrindinę mokyklą, tėvai kreipėsi į tuometinę Lenkijos švietimo ministeriją, prašydami įkurti Punske bendrojo lavinimo licėjų lietuvių dėstomąja kalba. Pagrindinis šios idėjos sumanytojas ir mokyklos organizatorius buvo lituanistas Jonas Stoskeliūnas. Jį rėmė tuometinė krašto lietuvių visuomenė. Nei tais metais, nei kitais dviem Punske licėjaus neleido steigti. Partinė valdžia nepitarė mokyklos atidarymui, lietuvių pastangas vertino kaip inteligentų nacionalizmo apraišką.

Norėdama pagerinti lietuvių kalba dėstomųjų mokyklų mokytojų kvalifikacijas, švietimo vadovybė Suvalkų bendrojo lavinimo licėjuje atidarė pedagoginę klasę (be kitų dalykų joje buvo dėstoma psichologija ir pedagogika) su lietuvių dėstomąja kalba. Ją galima laikyti įžangine Punske vidurinės mokyklos klase. 1953 metų vėlyvą rudenį Suvalkuose 23 lietuvių vaikai pradėjo mokslą aštuntoje klasėje. Dauguma šios klasės absolventų sėkmingai dirbo pedagoginį darbą, jiems patiems mažai pelningą, bet mūsų visuomenei labai reikalingą. Kitais metais lietuvių klasės Suvalkų licėjuje nepavyko surinkti. Ne visi to meto mūsų krašto ūkininkai buvo ekonomiškai pajėgūs leisti vaikus į mokslo. 1955/1956 mokslo metais lietuviai vaikai Suvalkų licėjuje atskiros lietuviškos klasės nesudarė, bet 15 jų mokėsi lietuvių kalbos kaip papildomo dalyko. Tačiau lietuviai ir toliau reikalavo įkurti licėjų arčiau jų gyvenamosios teritorijos. Jų pastangos nenuėjo veltui. Komunistų partija stengdamasi nepakenkti savo politiniam prestižui ir įtakai, kuri tarp lietuvių buvo silpna, teigiamai išsprendė licėjaus įkūrimo klausimą, manydama, kad mokykla ilgai neišsilaikys. Nuo 1956 metų rugsėjo 1 dienos licėjus Punske pradėjo darbą. Pradžią buvo be galo sunki. Iš mokytojų tik vienas lituanistas (Jonas Stoskeliūnas) su aukštuoju išsilavinimu, dalis likusiųjų su viduriniu pedagoginiu arba ir be jo. Dėstė moky-

Nukelta į 6 psl.

Seinų kunigų seminarija — 1973 m.

Sauliaus Kuprio nuotrauka.

ANĄ LIEPOS SEKMADIENĮ...

JULIJA ŠVABAITĖ

Ar atsimeni,
broli,
aną liepos
sekmadienį,

kai nuo Pilviškių
basas
sužeistas kareivėlis

tėviškės kieme
godžiai gėrė
šulinio vandenį?

... Bėkite!
... bėkite! – šaukė jis mums,

ir numetė ginklą
į žolę
klupdamas – – –

Išbėgau, palikusi
tėvą,
motiną,
brolių,
seserį...

Baimė – mano motina,
sesuo,
bičiulė, –

traukė mane
už rankų,
vedė į baisią nežinią,

į šaltį,

be skarelės,
be apsiausto,

be šiltų
kojinių – – –

Dievo ašarą –
rasą
vos suspėjau
surinkti, –

tvirtai tikėjau –
išrišimą –
kiekvieną rožinio
karolį

prie širdies
priglaudus

išsinešiu – – –

Nepalikite mūsų,
vaikai, –
meldė mama, –

nebepasimatysime ...

Įdėjo lauknešėlį, –
panašiai tokį nešdavom
į laukus
pavakariams
rugiapjūtėse.

Ir ji tenai,
vidury kiemo
su prijuoste,
aptaškyta
vyšnių sultimis.

Juk skynėme,
virėm uogienę,

kurios neberagausime – – –

Povestuvinė mūsų
kelionė
į plentą pėsčiomis,
į nežinią.

Tik pabučiuoti suspėjom
grubią tėvo ir motinos
ranką: –
sudiev!..

Drobininame maišely
džiovintas sūris
ir duona.

Liko tušti aviliai,
išskridę balandžiai
ir bitės...

Ilgas ilgas
pabėgėlio kelias, –
raudonos lempos
vakaruos.

Plentu prikrauti vežimai,
vaikų lovelės,
dviračiai – – –

Kur sustosime?
Kas priims
mus? – – –

Tolyn!
tolyn! –
Miško žvėrys jau pradeda
vakaro giesmę, –

klaupiasi briedžiai
ir stirnos,
šaukia paklydusius
savo vaikus.

Naktis... Tyla.
Ramybė.

Atsigulkime
ant samanų...

Čia amžinai užmigo
ir stribai,
ir partizanai,

paskutinės kovos
agonijoje – – –

Vytauto Maželio nuotrauka.

Iš ciklo „Kas priims mus?“

K. Manvydo *Hippika* — geriausia XVII a. žirgininkystės knyga

LIBERTAS KLIMKA

„Paprasčiausiai pasiilgau arklio,
Jo protingų ir gerų akių.
Noriu kažką sunkaus

pavalkiot
Arba šiaip – pasiganyt sykiu”

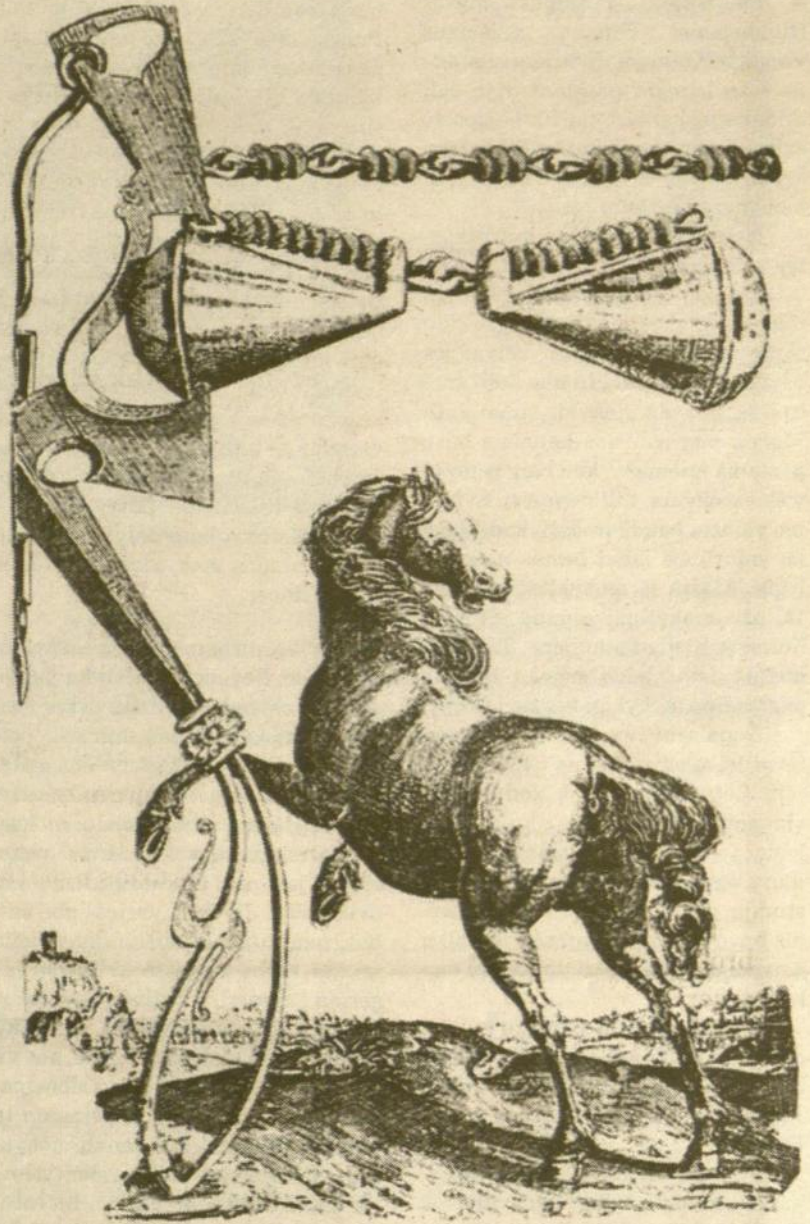
– šiais poeto Justino Marcinkevičiaus žodžiais labai subtiliai išsakyti lietuvio jausmai, tūkstantmečius susiklostę draugystėje su arkliu ar žirgu.

Lietuvos didžiosios kunigaikštystės riteris Kristupas Manvydas, gydymasis savo Žiupronių dvare mūšiuose gautas žaizdas, parašė knygą *Hippika* – pirmąją žirgininkystės vadovėlį ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Rytų Europoje. 1603 m. ji buvo išspausdinta Krokuvoje. Formatas toks, kad knygą galima pavadinti foliantu (nuo lotyniško „folio” – standartinio popieriaus lapo, sulenkto pusiau). Jos pradžioje, kaip buvo įprasta tais tolimais laikais, baroko galantiškajam stiliui, „prakilnus žodis maloningajam skaitytojui” ir dedikacija valdovui Zigmantui Vazai. Veikalas turi keturias dalis, arba, tuometine terminologija, susideda iš keturių knygų. Pirmojoje išdėstyta arklio kūno sandara, jo funkcionavimas – taigi fiziologija, aprašytos pasaulyje išvestos žirgų veislės, jų savybės, arklių auginimas ir veisimas. Veislių tarpe – ir lietuvių garsieji žemaitukai. Antroje aprašomas žirgų dresavimas, mankštinimas, meistriško jojimo paslaptys. Pati didžiausia yra trečioji dalis. Čia surinktos žinios apie įvairiuose kraštuose vartojamus pakinktus: apynasrius, žąslus, žaboklius, brizgilus ir t.t. Visa tai iliustruota 42 piešiniais, išraižytais vario lakštuose prityrusia kunigaikščių Radvilų dailininko ir kartografo Tomo Makausko ranka. To paties, kuris paliko mums nuostabią Vilniaus panoramą, kaip ji atrodė XVII a. pradžioje. Ketvirtoji leidinio dalis skirta arklių gydymui, čia aprašytos jų ligos, vaistai ir jų vartojimas, taip pat sužeidimų gydymo būdai.

Iš teksto matyti, kad autorius – puikus žirgininkystės žinovas. Jo lankytasi Europos žirgynuose, studijuota geriausių specialistų patirtis. K. Manvydas ir praktikas: vis pateikia pavyzdžių iš Radvilų žirgyno bei savojo, laikomo Ašmenoje. Veikalas, nors labai dalykiškas ir specifinis, parašytas gyvai, įdomiai, o tekstą pajvairina įterpti Vergilijaus eilių posmeliai.

Hippika susilaukė nematyto pasisekimo visuomenėje. Išties tai buvo labai reikalinga knyga: juk neramiojo XVII a. pradžia vertė bajorus daugiau

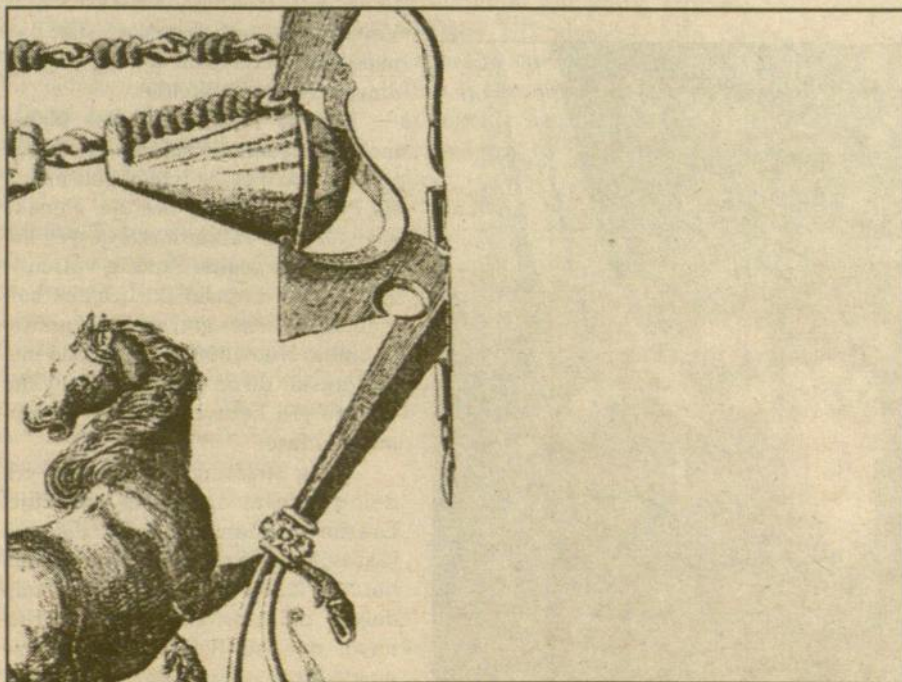
Veikalas byloja apie Lietuvos didžiosios kunigaikštystės žemės ūkio lygmenį, kuris kartu buvo ir vienas iš valstybės karinės galios ramsčių.

laiko praleisti balne, o ne, tarkime, universitetų aulose ar pokylių salėse. Paklauskos būta tokios, kad kaina augo kaip ant mielių. Idomu, kad užmokesčio prašyta pagal knygos turinį. Už nenaują, suskaiytą egzempliorių reikėjo duoti žirgą, o dar priedo – keturis auksinius – knyga buvo leidžiama vis iš naujo neįtikėtinai ilgai, iki XIX a. vidurio. Iš viso buvo aštuoni leidimai. Tik gaila, kad vėlesniuose nesugebėta pakartoti puikiųjų Makausko graviūrų: jos buvo pakeistos prastokomis kopijomis medžio raiziniuose.

Šiandien *Hippiką* turėtume vertinti kaip istorinį kultūros paminklą. Veikalas byloja apie Lietuvos didžiosios kunigaikštystės žemės ūkio lygmenį, kuris kartu buvo ir vienas iš valstybės karinės galios ramsčių. O pati knyga, tai intelektualinis kūrinys, lygiuojantis į geriausius to meto Europos pavyzdžius. Deja, Lietuvos bibliotekos šiandien neturi nė vieno pirmojo leidimo egzemplioriaus. Tokios knygos faksimilinis leidimas gražiai reprezentuotų mūsų mokslo ir kultūros ištakas, ypač artėjant valstybės tūkstantmečio jubiliejui. Antraip mūsų tautos išauginti kultūros vaisiai ir toliau puoš kaimynų stalą...

Kas yra žinoma apie knygos autorių Kristupą Manvydą? Išties neeilinės asmenybės būta! Gimė 1562 metais, septyniolikos jau buvo apkeliavęs Italiją. Vilniaus universitetas jam buvo nepriimtinas, kaip katalikiškas, valdomas jėzuitų. Mat Manvydai buvo Kalvino pasekėjai, reformatai. Beje, aktyviai priešinęsi vis didėjantį jėzuitų įtakai valstybiniuose reikaluose. Dar Mikalojus Manvydas, Kristupo tėvas pagarsėjo savo kalbomis seime prieš dvasininkų dalyvavimą politikoje. Kristupo puikus išsilavinimas, valstybės reikalų supratimas atvėrė jam kelią į diplomatinę tarnybą. Ir kovos lauke riteriai Manvydai visados būdavo pirmose gretose. Kristupas Manvydas buvo vienas iš garsiojo karvedžio Jono Karolio Chodkevičiaus (Katkevičiaus) bendražygių. Nesulaukė gilių senatvės *Hippikos* autorius: mirė 1615 m. nuo sunkių žaizdų, gautų karuose su rusais ir švedais. Istorinėje literatūroje iškilusis karžygys ir rašytojas paminimas taip

Punsko lietuviai

Atkelta iš 3 psl.

tojai be kvalifikacijų ir lenkai (aišku – lenkiškai). Patalpos mažos (tuometinis Punsco valsčiaus viršaitis Antanas Judickas sumažino savo įstaigos patalpas ir jų dalį atidavė mokyklai), ne tik be sporto salės, bet ir be aikštelės. Biblioteka kukli, beveik be lietuviškų knygų, mokymo priemonių.

Nors Punsco licėjus buvo įkurtas švietimo ministro dekretu, greitai atsirado ir tokių, kurie labai norėjo, kad mokykla būtų kuo greičiau uždaryta. Apskrities ir vaivadijos partijos komitetai jau nuo 1957 metų ieškojo būdų mokyklą sunaikinti. Visuomenei įvairiais kanalais buvo peršama nuomonė, kad baigus lietuvišką mokyklą, toli nenuėisi. Švietimo valdžia bandė įrodyti, kad Punsco vidurinėje labai žemas mokymo lygis. Klasta iš mokyklos buvo pašalinti mokytojai Jonas Stoskeliūnas ir Vlada Pajaujienė. Tik 1966 metais jiems leido grįžti į Punsco pagrindinę mokyklą, bet ne į licėjų.

Nepaisant visokių išbandymų, tėvai leido savo vaikus į Punsco licėjų. Retas buvo atvejis, kad Punsco vidurinės absolventas, kurį tėvai leido į aukštąsias studijas, stojamųjų egzaminų būtų neišlaikęs ar studijų metu atkritęs. Punsco licėjus buvo viena iš dešimties Suvalkų vaivadijoje geriausiai dirbančių mokyklų.

Metams bėgant pamažu keitėsi mokytojai. Mokyklos absolventai, baigę studijas, grįždavo į ją dirbti. Tokiu būdu gerėjo pedagogų kvalifikacijos.

Pirmąją lietuvių kalbos mokymo programą parengė mokytojas J. Stoskeliūnas, vėliau ją kiti tik modifikavo. Mokyklinių leidinių valstybinė įmonė išleido lietuvių kalbos vadovėlius, kurių autoriai buvo lie-

tuviškų mokyklų mokytojai. Mokyklos biblioteka pasipildė knygomis. Knygas aukėjo privatūs asmenys, organizacijos, įstaigos. Pasikeitė ir mokomoji bazė. Jau 1959 metais Punsco mokyklos gavo naujas patalpas (dabar Punsco savivaldybės vaikų darželis), kurios greitai laiku pasirodė per ankštos. Visuomenės pastangų dėka 1977 m. Punsas gavo naują mokyklinį kompleksą su sporto sale, bendrabučiu ir mokytojų namais. Ten įsikūrė tuometinė aštuonmetė mokykla su lygiagrečiomis lietuviškomis ir lenkiškomis klasėmis, bendrojo lavinimo licėjus ir žemės ūkio mokykla. Taip pat pastatytos trys aštuonmetės (Pristavonyse, Navinykuose ir Vaitakiemyje – Punsco valsčiuje), kuriose mokymo kalba yra lietuvių ir viena (Krasnagrūdoje – Seinų valsčiuje), kurioje lietuvių kalba dėstoma kaip dalykas. Vėliau išaugo naujas mokyklos pastatas ir Vidugiriuose.

Kaip dirbama mūsų mokyklose. Beveik visų dalykų pamokos vedamos lietuviškai (pagal Lenkijos švietimo ministro potvarkį istoriją, sportą, civilinę gynybą, o vėliau ir geografiją reikia dėstyti lenkiškai), o moksleiviai mokosi iš lenkiškų vadovėlių. Mūsų moksleiviai jau nuo pradinių klasių yra dvikalbiai. Jie gali vartoti abi kalbas, naujų sąvokų aiškinimas viena ir kita kalba suteikia galimybę jas geriau suprasti, įtvirtinti. Savaitinis pamokų krūvis palyginus su lenkų šio tipo mokykla yra didesnis, nes visose klasėse yra lietuvių kalbos pamokos. Iš lenkų kalbos išeinama ta pati programa kaip ir lenkų mokyklose. Moksleiviai turi perskaityti ne tik lenkų kalbos privalomą literatūrą, bet ir lietuvių. Baigiamuosius egzaminus gali laikyti viena ar kita kalba, tai jiems nesudaro didesnių sunkumų. Lenkijos lietuviškų mo-

Atlaidai Punske — 1973 m.

Sauliaus Kuprio nuotrauka

kyklų pažymėjimai visą laiką yra Lenkijos valdžios pripažinti. Punsco licėjaus absolventai gali stoti į Lietuvos ir Lenkijos aukštesniasias bei aukštąsias mokyklas. Jų brandos atestatas yra lygiavertis lenkiškojo licėjaus brandos atestatui ir skiriasi tik jame įrašytu lietuvių kalbos pažymiu.

Mokyklos yra tautiškosios veiklos ir kultūros židiniai. Jose veikia įvairūs kultūros ir sporto būreliai, organizuojamos tautinės šventės, minėjimai.

1952-1956 m. sukurtas lietuviškų mokyklų tinklas Lenkijoje ne daug pakitęs išliko iki paskutinės švietimo sistemos reformos (1999 m.).

Pasikeitus Lenkijos politinei sistemai (1989 m.), kaita vyko visose visuomeninio – politinio gyvenimo sferose, taip pat ir švietimo srityje. Demokratizuojant švietimą,

decentralizuotas švietimo valdymas, pakeistos mokymo programos, mokyklų struktūra, visa mokymo sistema.

Lietuvių kalba dėstomosiose mokyklose dalykų, dėstomų lenkų kalba, skaičius yra plečiamas. Vaikų darželyje šešiametėms vaikams jau privaloma įvesti keturias savaitines lenkų kalbos pamokas. Gimtosios kalbos, Lietuvos istorijos ir Lietuvos geografijos mokymas vykti gali tik pagal Lenkijos švietimo ministro patvirtintas programas ir iš vadovėlių, įtrauktų į ministro leistų naudoti mokyklose, sąrašą.

1999 metais pakeista mokyklų struktūra: įvesta pagrindinė šiašiametė mokykla ir trimetė gimnazija, o po jos trimetis licėjus. Savivaldybės, pagal gaunamas iš valstybės biudžeto subvencijas, pačios kuria mokyklų tinklą ir jas išlaiko.

Įgyvendinant švietimo reformą, 1999/2000 mokslo metais Punsco valsčiaus Navinykų ir Vidugirių 8-etės mokyklos perorganizuotos į 6-metas. Punske suorganizuota mišri šešiametė mokykla, kurioje yra klasės su lietuvių dėstomąja kalba. Dėl finansinių trūkumų Pristavonių ir Vaitakiemio (abi Punsco valsčiuje) mokyklos perorganizuotos į pagrindines trimetes mokyklas.

Punsco valsčiaus šeštos klasės mokiniai tęsia mokslą Punsco trimetėje gimnazijoje, ją baigę, gali mokytis Punsco lietuvių licėjuje. Punsco savivaldybės vaikų darželyje yra lietuvių vaikų grupė. Punsco valsčiuje vaikai nuo darželio iki licėjaus baigiamosios klasės gali mokytis gimtąja kalba. Nuo 1996/1997 mokslo metų Punske dirba muzikos mokykla, kurioje yra lietuvių liaudies instrumentų klasė.

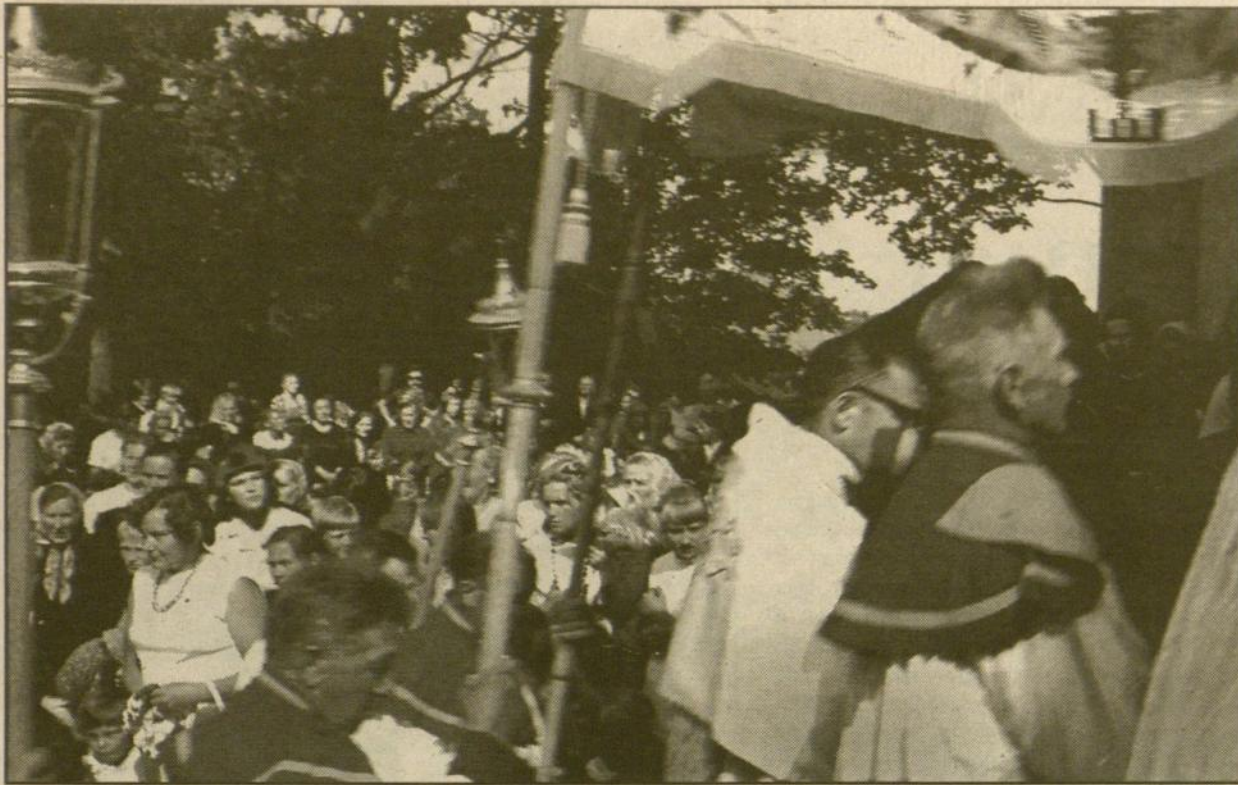
Daug sudėtingesnė padėtis yra Seinų mieste ir Seinų valsčiuje. Krasnovo šešiametėje mokykloje yra klasės, kuriose dalis dalykų dėstoma lietuvių kalba. Lietuvių kalbos kaip dalyko mokoma šešiametėse Krasnovo, dvejose Seinų pagrindinėse mokyklose, o taip pat Aradnykų, Lumbių, Klevų trimetėse pagrindinėse mokyklose. Seinų miesto, Kras-

Didelė dalis absolventų, įgiję profesiją, baigę aukštąsias mokyklas sugrįžo į savo gimtąjį kraštą ir dirba reikalingą bei atsakingą profesinį ir kultūrinį darbą.

Atlaidai Punske — 1973 m.

Sauliaus Kuprio nuotrauka

Atleidai Punske — 1973 m.

Sauliaus Kuprio nuotrauka

kyklos aprūpinamos lituanistine mokomąja literatūra, mokymo priemonėmis. Punsko licėjaus absolventai gali studijuoti Lietuvos aukštosiose, aukštesniosiose, profesinėse mokyklose. Vaikams, besimokantiems vidurinėje mokykloje „Lietuvių namai“, užtikrinamas mokymas ir išlaikymas. Moksleiviai kviečiami į Lietuvoje organizuojamas moksleivių olimpiadas, konkursus, varžybas ir kitus renginius. Mūsų krašto vaikų grupė poilsiaavo kūrybinėje vaikų švietimo ir kultūrinio bendradarbiavimo stovykloje „Lietuvos atgaja“. Moksleiviams organizuojamos išvykos į koncertus, spektaklius bei ekskursijas po Lietuvos istorines ir kultūrinės vietas. Krašto mokyklas aplankė nemažai Lietuvos mokslo, kultūros, politikos ir Bažnyčios atstovų. Moksleiviai turėjo galimybių bendrauti su tautos naujausios istorijos liudininkais.

Literatūra:

1. Suvalkų valstybinis archyvas: Suvalkų apskrities skyrius, Valskybinė repatriacinė įstaiga, Suvalkų apskrities tarybos prezidiumo švietimo skyrius, Mokyklų inspektoratas Suvalkuose.
2. Makauskas B. *Lietuvos istorija*. Varšuva – Kaunas, 1997.
3. *Punska Kovo 11-osios lietuvių gimnazija*. Red. M. Černelienė. Punkskas, 1996.

nagrūdų ir Krasnavo tuometinių šeštųjų tėvų pageidavimu ir visuomeninių organizacijų pastangų dėka 1999 metų rudenį Seinų lenkiškoje gimnazijoje pradėjo darbą lietuviškoji Seinų gimnazijos klasė. Tai reikšmingas įvykis visam Seinų kraštui, kuriame jau per 80 metų nebuvo lietuviškos mokyklos.

Suvalkų mieste lietuvių kalbos pradėta mokytis 1986 metais. Pradžioje pamokos vykdavo privačiuose namuose ir tik po dvejų metų išrūpintos patalpos lenkiškoje mokykloje. Dabar lietuvių vaikai Suvalkuose lietuvių kalbos mokosi trijose tarp-mokyklinėse grupėse (pagrindinių mokyklų, gimnazijų ir viršgimnazijinių mokyklų).

Mokyklų finansavimas priklauso nuo mokyklos mokinių skaičiaus. Didesnės mokyklos yra ekonomiškės. Lietuvių organizacijoms svarbūs ir kiti aspektai: kiekvienam lietuviui sudaryti sąlygas mokytis gimtąja kalba, puoselėti savo tautos papročius, kultūrą, organizuoti gerai veikiantį mokinių vežiojimą į mokyklas. Mažoms kaimo mokykloms valstybės skiriamų pinigų nepakanka. Savivaldybės švietimui turi pridėti iš savų biudžetų. Kiekvienais naujais mokslo metais dėl finansų trūkumo ir blogėjančios demografinės padėties (jauni žmonės, neturėdami darbo savo krašte priversti palikti kaimą), kyla grėsmė uždaryti mažas mokyklas. Tokiu būdu 2003 metais panaikinta Ramoniškių pradinė mokykla, vienintelė Krasnapolio valsčiuje, kurioje lietuvių kalba buvo mokoma kaip dalykas. Vėliau panaikinta Krasnagrūdų pagrindinė mokykla. Joje buvo klasės, kuriose dėstoma lietuviškai. 2002 metais buvo bandymai panaikinti Seinų gimnazijos lietuviškas klases. Tokiu būdu vyksta struktūrinis griovimas to, kas jau per daugelį metų buvo nusistovėję. Sumažėjo kaimo mokyklų, kurios tose vietovėse buvo ir kultūros, tautinės dvasios židiniai. Seinų krašto lietuvių vaikai nebuvo apsaugoti nuo galimybės mokytis gimtąja kalba praradimo. Todėl lietuvių organizacijos, pasitarusios su moksleivių tėvais, norėdamos ap-

saugoti lietuvių vaikams mokytis lietuvių kalba galimybę, o tuo pačiu pristabdyti asimiliacinius procesus, stengėsi sukurti Seinų lietuviškų mokyklų centrą (su vaikų darželiu, pagrindine mokykla ir gimnazija). Lenkijos vyriausybei neparėmus šios iniciatyvos, lietuvių organizacijos gavo Lietuvos valdžios pritarimą ir finansinę paramą. Nuo 2005 metų vėlyvo rudens, Lietuvos lėšomis pastatytas švietimo centras – Seinų „Žiburio“ lietuvių mokykla pradėjo darbą. Po 85 metų „Žiburys“ sugrįžo į Seinus – tai senų šio krašto XX amžiaus pradžios švietėjiškų tradicijų tęsia. Nors Lenkijos valdžia per pirmus mokyklos gyvavimo mėnesius nemokėjo mokytojams algos, vietos savivaldybė neperteikė mokyklai skirtos subvencijos dalies, bet mokykla dirba. Nepaisant įvairių trukdymų, Seinų krašto lietuvių vaikams yra sudarytos sąlygos mokytis gimtąja kalba.

1997-2005 metais pasirodė penktoji po karo lietuviškoms mokykloms vadovėlių ir kitų mokymo priemonių laida. Be lietuvių kalbos vadovėlių išėjo *Lietuvos istorijos* vadovėlis, *Lietuvos bei Punska, Seinų krašto geografija*, lenkų – lietuvių kalbų mokykliniai dalykiniai terminų žodynėliai IIII klasėms, kitų dalykų vadovėlių vertimai iš lenkų kalbos. Taip įgyvendintas lietuvių mokytojų pageidavimas – pradinių klasių vaikus mokytis iš lietuviškų vadovėlių.

Lenkijos lietuvių švietimas įvairiomis mokymo formomis kasmet apima per 850 vaikų. Tas skaičius per ilgus metus buvo gana pastovus.

Punska licėjų baigė per 1,130 jo auklėtinių. Per 60 proc. iš jų baigė Lenkijos arba Lietuvos aukštąsias mokyklas arba dar jose mokosi. Labai įvairūs absolventų likimai. Mokyklos auklėtinius galima surasti ne tik įvairiuose Lenkijos ir Lietuvos miestuose, bet ir įvairiose pasaulio šalyse. Dalis jų aktyviai jungiasi į gyvenamojo krašto lietuviškąją veiklą. Labai svarbu tai, kad didelė dalis absolventų, įgiję profesiją, baigę aukštąsias mokyklas sugrįžo į savo gimtąjį kraštą ir dirba reikalingą bei atsakingą profesinį ir kultūrinį darbą.

1992 metų kovo 11-ąją Punska lietuvių licėjui buvo suteiktas Kovo 11-osios vardas.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, mūsų krašto lietuviškų mokyklų mokytojai turi galimybę dalyvauti Lietuvos švietimo ir mokslo ministerijos organizuojamuose tobulinimosi kursuose, mo-

K. Manvydo *Hippika*

Atkelta iš 5 psl.

pat ir kita pavarde – Dorohostaiskis. Tačiau tai tėra įvardijimas pagal herbą.

Pabaigai – keletas faktų iš arklio istorijos:

Mokslininkai mano, kad arklio protėvynė yra Amerikos žemynas. Prieš 50 mln. metų jis ties Beringo sąsiauriu jungėsi su Azija. Šiuo tiltu ir atkeliavo arkliukai. O Amerikoje, klimatui keičiantis, išnyko. Tie garsieji prerių mustangai tėra ispanų užkariautojų, sugriovusių actekų ir inkų imperijas, sulaukėjusių kovos žirgų palikuonys.

Arkliai buvo domestikuoti maždaug prieš 5,000 metų Vidurinėje Azijoje. Manoma, jog indoeuropiečių tautos taip sparčiai paplito pasaulyje todėl, kad turėjo prisijaukinę žirgų, mokėjo joti. Hiksai su žirgais nesunkiai užkariavo Egiptą.

Iki mūsų dienų yra išlikę dvi laukinių arklių atmainos. Džungarijos stepėse prie Kinijos ganosi arkliukai, kuriuos prieš bemaž 130 metų pamatė keliautojas ir geograf N. Prževalskis. Lietuvos didžiosios kunigaikštystės pietrytinėje dalyje, iki pat Belovežo girios, gyveno tarpanai.

Paskutinė tarpanė žuvo Ukrainoje 1879 metais, vėliau, tiesa, ši gyvūnų rūšis buvo dirbtinai atkurta. Lietuviai kitados iš jų buvo išsivedę savąją žemaitukų veislę. Labai juos godojo senovėje; net laidodavo pilkapuose su įkapėmis. Prosenoviški yra lietuvių kalboje gyvūno spalvos pavadinimai: bėras, sargas, ašvienis; ir tik arkliui jie tinka... Žemaitukas – vienintelė arklių veislė, genetiškai tiesiogiai kilusi iš tarpano. Vytauto raiteliai su žemaitukais nujodavo iki Juodosios jūros.

Apie 1864 metus Birstono kurorte skrandžio ligos buvo gydomos kumysu – gerimu iš kumelių pieno. Prieš 110 metų Vilniuje ir Kaune buvo nutiestos arklinio tramvajaus, vadinamo konke, linijos. Kaune studentai paskutinį konkės vagonėlį nuvertė nuo bėgių 1930 metais, kad nedarytų gėdos prieš civilizotą Europą...

Geriausiai tautos pažiūrų į ką nors esmę nusako patarlės; o apie arklių ir žirgų jų tikrai gausu:

Arklio nugara javai dera;
Vogtu arkliu tik kalėjiman važiuoti;
Geram arkliui nereikia botago;
Nešertą arklių tik vilkas jodo;
Rambų arklių tik vilko dantys pataiso;
Valgau kaip trys, dirbu kaip arklys;
Nusiminė kaip žirgų pardavęs... ☉

Spontaniškai kilę vaizdiniai

PRANAS VISVYDAS

Pasiziūrėti naujausių Saulės Pikty's (Kontvainytės) paveikslų nuvažiauvau priešpaskutinę dieną. Paroda veikė birželio 9–30 d. Santa Monica, Airport Aveniu pastate – ilgoje, platų koridorių primenančioje galerijoje. Čia erdvės pakako ir kitiems dailininkams. Kitoje Aveniu pusėje, už tvoros mačiau stovinčius civilinius lėktuvus. Pagalvojau: nekomercinis menas, trokšantis laisvai egzistuoti, glaudžiasi miesto paribuose ar sandėlių rajonuose. Naujai kūrybai reikia erdvės.

Šios dailininkės ankstesnę parodą, pavadintą „Fusion“, veikusių irgi Santa Monica, esu aprašęs *Drauge* 2003 metų pavasarį. Dabar išpūdis buvo kitoniškas. Eilėje kabėjo nedidelis skaičius (neįsiminiau kiek) vienodo formato darbų (40" x 30"). Visas ciklas pavadintas „Shapes & Texture“. Taigi – pavidalai ir paviršiaus tekstūra, ir tų pavidalų, linijų bei visokio įvairiaspalvio rezginio jungtimis dailininkė vaizdavo savo vidines būsenas. Iš karto buvo matyti, kaip karštai, su grafiška danga komponuodama ji darbavosi. Prisiminiau tą dieną skaitytą Kęstučio Navako naujausio rinkinio eilėraštį „Karštis“. Pacituosiu pradžia: „diena iš kambario ištraukė orą / elektrošvirkštais pro akis rozečių / ir kraujas kilo glembančia aorta / ir nešė karštį ant plonyčių iečių // ties miesto bortais lydesi asfaltas...“

Vadinasi, kažkas elektriškai jautulingo pinasi šiuose, mišria technika sukurtuose vaizdiniuose. Saulė apibūdina savo kūrybą: „Esu apžavėta minčių srauto“, „mano tikslas – išlaikyti darbe spontaniškumą ir simbolišką“, „energijos pojūtis, dinamizmas, ritmo pojūtis“, „šviesos ir spalvų judesiai“. Tai dažnai daugelio į abstraktumą linkusių dailininkų minimos frazės. „Spalvų ir

tekstūros sudvasinimas“. Žodžiu, Saulė yra medituojanti menininkė. „Mano kompozicijų pagrindas – abstrakcija“.

Ne visiškai sutinku su pastarąja prielaida, nes tuose paveiksluose regime gan daug tikroviškų dalykų. Tačiau visai pritariu, kad šitaip spontaniškai ant popieriaus bendraujant su spalvomis, formomis, dėmėmis, brūkšniais, grafiškame paviršiuje „nolens volens“ iškyla neįprasti rebusai, ir realybė lieka įkalinta abstrakčiame vaizde. Tam Saulė naudoja akrilo dažus, išpaudus, raižymą, švitrinį popierių, poliravimą... Gal mano terminai ne visai tikslūs, tenoriu tik pabrėžti, kiek įvairių triukų prireikia, kad tie eksponuojami paviršiai taptų mįslingi, sukeltų žiūrovo sąmonėje įvairias nekasdieniškas sąsajas, būtų, anot dailininkės, simboliški.

Jei kas atidžiai varto XX amžiaus meno istorijos albumus, neabejoju yra susidūręs su Saulės stiliu lyg ir panašia vokiečio Wols (Wolfgang Schulze) kūryba, išreiškiančia jo psichę veržliu emociu būdu. Wols įtaka buvo žymi abstraktaus ekspresionizmo raidai.

Kita vertus, šitaip dailininkei atakuojant paviršių ir norint išgauti kuo daugiau efektų, paveikslai kartais atrodo lyg ir „murzini“. Sakytčiau, „nuskriausti“. Ar nėra tai laikmečio bruožas, kai daug kas gyvenime ir menuose dekonstruojama, pažeidžiama, sujaukiama? Idealizavimo (arba gražaus meno) principas paliekamas tik komercijai arba tradicijų besilaikančios publikos daliai.

Saulė Pikty's dalyvavo 17-oje parodų. Ir Lietuvoje, ir Čikagoje. Šioje parodoje jos išskirtinį našumą, šalia tų nedaugelio rodomų paveikslų, patvirtino du čia padėti apkūnūs albumai. Tikrai daug ko yra pažiūrėti! Nors, anot truizmo, ne kiekis, bet kelių darbų įtaigumas yra vertės laidas. Neseniai skaičiau pokalbį su Nobelio literatūros premijos laureate Wislawa Szymborska. Ji prisipažino, jei geri metai, parašanti net penkis spausdintinus eilėraščius. Žinoma, jie nėra žiupsneliniai, kaip dabar daroma Lietuvoje – penki ar septyni žodžiai viename puslapyje, ir kas antri metai naujas rinkinys, po mėnesio kito užmiršamas.

Saulė Pikty's magistrės laipsniu baigė Vilniaus dailės institutą. Kompiuterinės animacijos ir grafikos plonybes studijavo Santa Monica kolegijoje. Nuo 1989 metų gyvena Los Angeles apskrityje. Dabar dirba su televizijos ir filmų studijomis. Leidykla „Dogwood“ neseniai išleido jos sukurta atvirukų rinkinį. ●

Saulė Pikty's. Akrilis — mišri technika ant popieriaus.

VASAROS NAKTĮ

Aptilus Liepos 4-ajai,
Sunset bulvaro spindesys
dar meilinosi kambariui
pro kilstelėtas žaliuzes.

Reklamų pirštai glostė
pagalvės kvapnų perkeli,
drabužį, kėdę, veidrodį,
tarsi Matisse paveiksle,
kur meilės, gan vėlyvos,
lūkesčiai pynės su roko
vos girdimais motyvais.

Prisiminiau kranto smuklę,
ant sienos kabančią Dianą
žiniuonę, buriančią turistui,
kad saugotųsi Kryžių damos.

Girdėjau vyrų juoką, ginčą,
įkaušusių individų keiksmus.
Koridorių girgždėjo grindys,
lyg Kauno Kauko laiptai, mus
tą vasarą lydėję iš namų,
su Brolių Karamazovų tiesom
į laisvės tolimus namus.

Ir visa tai sutilpo – viskas
Liepos nakties sielovaizdyje –
pagalvės nepalietus odaliska,
pritilusio bulvaro mirgesys
reklamų tvinksniai, ir širdis,
vis žvelgianti pro žaliuzes.

PRANAS VISVYDAS

Saulė Pikty's. Akrilis — mišri technika ant popieriaus.